

MECLİS CELSE ZABITLARINDA TARİHİ ŞAHSİYETLER VE YAŞANMIŞLIKLAR TEMELLİ METAFORLAR ÜZERİNE BİR İNCELEME (1920-1923) *

Yaşar ÖZÜÇETİN* - Bülent KARA**

Öz

XIX. ve XX. yüzyıl ile birlikte hedefleri çeşitlilik göstermeye başlayan, propaganda ve araçları güçlenen “Şark Meselesi”, Batının emperyalist yönünü gizli tutup, hümanist bir zihniyetle hareket ettiğini söylediği bir plân ve politika içerisinde yerini almıştır. Yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kuruluşunu sağlayan Millî Mücadele döneminde de Batılı devletlerin tatbik ettikleri siyasî politikalar bu esaslar dairesinde devamlılık göstermiş, “Türklerin Anadolu’dan tamamen çıkartılması” nihai hedefi için bu dönem bir fırsat olarak görülmüştü. Ancak, farklı görüş ve inançları bir çatı altında toplayan Büyük Millet Meclisi’nin açılması ile birlikte, içte ve dışta her türlü sorunla mücadele başlamış, kanunlar çıkarılıp, kararlar alınmış, ülkenin bağımsızlığı ve millî iradenin tecellisi gözletilmiştir.

“Benzetme” ile yakın bir anlam taşıyan “metafor”, bilinmeyeni biline aktarmak suretiyle açıklamak ya da nitelikleri bir gerçeklik düzleminden bir başkasına aktarmak suretiyle iş gören bir söz ya da görüntü aracı, doğrudan doğruya veya niteliği anlatılmak istenen nesnenin bir başka nesneye dayanılarak, onunla benzerliği ortaya konarak anlatılması olup, TBMM Birinci Dönem (23 Nisan 1920-16 Nisan 1923) müzakerelerinde de tesadüf edilmiş, tesadüf edilen bu metaforlar tarihî şahsiyetler ve yaşanmışlıklar tarih temelli olanlar geniş bir yer tutmuştur.

TBMM üyeleri, müzakere ettikleri hususlar üzerinde yaptıkları metaforlarla konunun ya da kanunun istikametini değiştirmişler ve çoğu zaman kanunların kabul veya reddinde önemli rol oynamışlardır.

* “Medis Celse Zabıtlarında Tarih Temelli Metaforlar Üzerine Bir İnceleme (1920-1923)”, *II. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu / 2 nd International Symposium on History Educaton*, Karadeniz Technical University, Fatih Faculty of Education, Building C, (C Blok) / Trabzon, 14-16 Haziran 2012 tarihinde Trabzon’da bildiri olarak sunulmuştur.

* Prof. Dr. Ahi Evran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Kırşehir/Türkiye, yozucetin@ahievran.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr. Ahi Evran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Kırşehir/Türkiye. bulentkara_04@hotmail.com

Anahtar Kelimeler

TBMM Birinci Dönem, Tarihi Olgu, Tarihi Olay, Müzakerelerde Metafor

A RESEARCH BASED ON METAPHORS ABOUT THE HISTORICAL FIGURES AND THEIR INDIVIDUAL'S EXPERIENCES WHICH TAKE PLACE ASSEMBLY'S MINUTES OF SESSION (1920-1923)

Abstract

“Eastern Question” whose targets began to show variety and propaganda and means gained strength by the XIX. and XX. Centuries, has taken place in a plan and policy that keeps the imperialist face of the West as a secret and acts with a humanist mentality.

In the period of War of Independence, which constitutes New Republic of Turkey, diplomatic policies adopted by Western countries have shown continuity,

“Complete removal of the Turks from Anatolia” that was final target, had been seen a chance.

However, The Grand National Assembly bringing different opinions and beliefs under the same roof had been opened, while fighting every kind of powers both in and out of the country, laws were introduced, decisions were made, independence of the country and fate national will were regarded.

“Metaphor” having a similar meaning with “simile” means explaining unknown by transferring to the known or a word or means of picture by means of transferring qualifications from one plane of reality to another, directly or indirectly based on another particle similar to its qualification, and in The Grand National Assembly's First Term (23 April 1920-16 April 1923) negotiations, they were also met by chance, among these metaphors met, the ones that are history-based had a wide coverage.

The Grand National Assembly's members changed the direction of the subject or law with metaphors on the matters they negotiated and most of the time, they played a great role in the adoption or rejection of the laws.

Keywords

The Grand National Assembly First Term, Historical Fact, Historical Event, Metaphor in Negotiations

GİRİŞ

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi, Osmanlı Devleti'nin idam fermanı olmuş ve Mütarekenin uygulanması ile ülkenin canı yanmış, Türk milletine kendi imkânlarıyla direnmekten başka çare bırakmamıştı (İnönü, 1985: 164).

Anadolu halkı, İstanbul Hükümeti ve Sarayın, İtilaf devletlerinin tutumuna karşı ülkesini ve namusunu muhafaza etmek amacıyla ülkenin muhtelif yerlerinde çeşitli adlar altında askerî ve silahlı direniş örgütleri oluşturmuştu (Tevetoğlu, 1991: IX). Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkması ve kongreler düzenlemesiyle bu oluşumlar ortak hedefe ulaşma adına kurtarıcı bir teşkilât hâline gelmişti (Çoker, 1994: 4; Kara, 2009: 144-145).

Meclis-i Mebusan'ın 17 Şubat'ta Misâk-ı Millî'yi onaylaması (Küçük, 2005: 78) meşrutiyetçi ve barışçıl bir talep olarak dikkati çekmiş (Akın, 2008: 44) ancak, 16 Mart 1920'de İstanbul'un İngilizler tarafından resmen işgal edilmesi ile bütün kurumlar İtilaf güçleri tarafından ele geçirilmişti.

Heyet-i Temsiliye tarafından fiilî bir hükümet olarak millî irade ele alınmış (Bıyıklıoğlu, 1960: 643), millî ve mahallî kongrelerde alınan kararlar titizlikle yerine getirilip, "Geçici Hükümet" görevi ifâ edilmiş ve 19 Mart 1920 tarihli "İntihâbât Tebliği" nin yayınlanmasıyla yeni Türk devletinin kuruluşuna giden hukukî yol açılmıştı (Atatürk, 1992: 122).

23 Nisan 1920 Cuma günü, "Makamı muallâyî hilâfet ve saltanatı ve memâlik-i mahrûsa-i şahane'yi yed-i ecanipden tahlis ve taarruzatı def maksadına matuf olarak teşekkül eden..." (TBMM Kavanin Mecmuası, D. I, C. I, 1943: 2), Büyük Millet Meclisi toplanmıştı.

Milletin egemenliğini bütünüyle kendi eline aldığı ilk açıklaması ve müjdecisi olan (Velidedeoğlu, 1990: 17-18) açılış konuşmasını en yaşlı üye olması nedeniyle Sinop Mebusu Mehmet Şerif Bey yapmış, İstanbul'dan gelen mebuslarla birlikte toplam 337 milletvekili bulunması gerekirken, 115 mebusun katılımıyla TBMM çalışmalarına başlamıştı¹ (Ergil, 1981: 193).

Meclis Celse Zabıtları, Meclis faaliyetlerinin yürütülmesi sırasındaki bütün konuşma ve davranışları ihtiva etmesi, zamanın politik şartları hakkında bilgiler vermesi nedeniyle önemli olup, müzakerelerde karşı karşıya kalınan belli başlı meseleler ve bu meselelerin metaforlar vasıta-

¹ İstanbul Meclisi üyelerine ek olarak seçilen temsilciler nedeniyle genişletilmiş meclis anlamında "Büyük Millet Meclisi" adı benimsendi. 1921'de de "Türkiye" sözcüğü ilave edilerek "Türkiye Büyük Millet Meclisi" adı resmleştirildi; millî, idealist, demokratik, olağanüstü şartların, temeli fedakârlık esasına dayalı, kahraman ve inkılâpçı nitelikleri olan TBMM I. Dönem, katılımcıları açısından da oldukça renkli, düşüncelerin özgürce tartışılabildiği örnek bir meclis olmuştu.

sıyla tâbi tutulduğu mütalâa ve değerlendirmeler de dikkati çeken bir özelliğe sahip olmuştur.

Bu araştırma ve incelemenin amacı, meclis müzakereleri bağlamında tarih temelli metaforları tahlil edip, konunun ya da kanunun istikametine yön veren, dolaylı olarak da olsa Millî Mücadele'nin neticelendirilmesinde etkisi olan bu metaforların yerini belirlemeye yöneliktir.

Çalışmada, müzakerelerde tarih temelli metaforların dile getirildiği arayış ile ilgili mevcut ortam ve ortaya konulan metafora yönelik müspet veya menfi yaklaşımlar üzerinde durulmuş, araştırma ve incelemenin adı "*Meclis Celse Zabıtlarında Tarihî Şahsiyetler ve Yaşanmışlıklar Temelli Metaforlar Üzerine Bir İnceleme (1920-1923)*" olarak belirlenmiştir.

İnsanoğlu, duygu ve düşüncelerini en açık ve en güzel şekilde anlatma melekesine sahip olmakla birlikte, onun, bu meram ve düşüncelerini ifade ederken sade ve dosdoğru bir anlatımla yetinmediği de görülmektedir. Bu bağlamda araştırma ve incelemenin esasını oluşturan metafor ve metafor benzeri kavramların ifade ettikleri anlam ve kullandıkları amaç açıklığa kavuşturulmalıdır.

Terim anlamıyla mesel; çok iyi bilinen bir gerçeği çarpıcı bir form içinde sunan kısa ve özlü söz² olup; lafzın kısa olmasına karşılık mânânın geniş, teşbihe dayalı, halk arasında yayılma ve popülerite kazanma niteliğine sahip olması, bir düşünceyi ve inancı ifade etmesi, önceki tecrübelerin yeni tecrübelere yansıtılması, ilk kullanıldığı bir menşei olması ve sonraki kullanımlarda bu ilk sebebe benzerliğin esas alınması, belli bir kitleye özgü olmayıp genel ve anonim olması ve anlatıma güzellik katmasıdır³ (Kelso, 1951: X-412; es – Suyuti, 1987: 337; Soyalan, 2003: 221; Jeremias, 1963: 11; Boucher, 1981: 34; Durmuş, 2004: XXIX-296; Ulutürk, 1995: 16-17).

Teşbih, benzetme mânasına gelmektedir. Edebiyatta, aralarında hakiki veya mecazi olarak benzerlik veya ilgi bulunan iki sözden zayıf olanı kuvvetli olana benzeterek, daha belirgin hâle getirmek sanatı olan teşbihte (Akdemir, 1999: 341) amaç, anlatıma kuvvet ve güzellik kazandırmaktır. Teşbih, anlatılmak istenen duygunun düşüncenin veya unsu-

² "Mesel"; benzeyen demek olup, örnek, karşılaştırma, resmetme, delil, hüccet ayet, ibret, atasözü, darb-ı mesel eğitici kısa hikâye, özdeyiş, ders, bir şeyin eşi, dengi ve aynısı olma, benzetme (temsil), faydalı hikmet, doğru söz, acayip hikâye dokunaklı ve mânalı söz, terbiye ve ahlâka faydalı olan hikâye, sıfat açıklama gibi anlamları kapsamaktadır; Mesel ile aynı köke sahip olan "misal"; bir şeyi benzeri olan bir başka şeyle karşılaştırmak veya ona örnek yapmak, "tımsal"; taştan oyulan veya bakır ve benzerinden yapılarak bir şeyi sembolize eden şey yapmak, "emsal"; daha iyi, en iyi olan "mümessil" ise temsili gibi anlamlara gelmektedir; (Durmuş, 2004: XXIX / 293).

³ Meseller, onları ortaya koyan ve nakleden insanların sosyal, politik, ahlâkî ve dinî fikirlerini yansıtan bir ayna işlevi görürler. Meseller, bu işlevinin yanında örnek, pekiştirme, kanıtlama ve süsleme vasıflarıyla söze kuvvet ve değer katan bir malzeme oldukları için de önemlidirler. Soyut fikir ve kavramları somutlaştırarak reddedilmez bir gerçeklikle zihinlere yerleştirmeleri, insan ruhunu etkileme, ikna etme ve iyiye yönlendirmedeki eşsiz rollere sahiptirler.

run izahı zorluk arz ediyor veya belirtilmek istenilen özellikleri zayıf kalıyorsa, o özellikleri belirgin hâle getirmek veya izahı kolaylaştırmak için anlatmak istenilen duygu, aralarında ya hakikat yahut mecaz yolu ile münasebet bulunan şeyleri birbirine benzetmek yerinde kullanılan bir tabirdir (Akdemir, 1999: 340-341).

Metafor, bütün dillerde görülen ortak bir tutum, anlatıma güç kazandırmak üzere benzetmelere başvurmak sanatıdır. Bu benzetme işi, ya doğrudan doğruya, ya da niteliği anlatılmak istenen nesnenin bir başka nesneye dayanılarak, onunla benzerliği ortaya konarak yapılabilmektedir (Aksan, 1993: 77). “Benzetme” ile yakın bir anlam taşıyan “metafor”, bilinmeyen biline aktarmak suretiyle açıklamak ya da nitelikleri bir gerçeklik düzleminden bir başkasına aktarmak suretiyle iş gören bir söz ya da görüntü aracı olarak tanımlanabilir⁴ (Mutlu, 1994: 106).

Yukarıda tanımlanan ve özellikleri üzerinde durulan metaforlara TBMM Birinci Dönem (23 Nisan 1920-16 Nisan 1923) müzakerelerinde de tesadüf edilmiş, tesadüf edilen bu metaforlar arasında tarih temelli olanlardan belli başlıları dikkati çekmiştir.

1. DÜŞMANIN TANIMI VE MUTLAK YAŞAMAK İÇİN KARARLILIK

İsmail Suphi Bey (Burdur), Bursa’yı işgal eden Yunanlıların yaptıkları mezalim ve fecayii her tarafa neşrine dair takriri münasebetiyle; kendilerine nefes alacak bir pencere bırakmadıklarını, fakat ölmeyeceklerini, bir millet sonuna kadar mücadele ettikçe ve bilhassa böyle millî kâbesi yıkıldıkça, ecdadına hakaret edildikçe, günahsız kızların kanı akıtıldıkça sonuna kadar mücadele için kendilerinde kuvvet bulacaklarını, hiçbir şeylerinin kalmadığını, kendilerini hayata bağlayanın sadece bir can olduğunu, sırası gelince onu da vereceklerini, İngiliz, hatta Avrupa düşmanlığını herkese duyuracaklarını, yirminci asırda üzerlerine hunharların saldırıldığını ifade ettiği konuşmasında düşmanın hâlet-i rûhiyyesini; “...siz Bursa’yı bizden zapt ettiğiniz zaman bizden şu kadar kız aldınız, onları bize vereceksiniz diyorlar. O kadar kız alıyorlar ve bunları palikaryaların kollarına vererek eşrafın önünden geçiriyorlar. Sonra efendim bizim en nefis, en mukaddes mabedimizi, bütün cihanın hayran olduğu ve bir hücresi-

⁴ Türkçede metafor kavramına en yakın anlamda kullanılan kelime “eğretileme”; bir gerçek anlamı ona benzerliği olan başka bir anlamla anlatma, benzerlik ilişkisinden yararlanarak bir sözcüğün, bir adın anlamını eğreti olarak aktarma sanatı olarak tanımlanmaktadır (Püsküllüoğlu, 2004: 438). Metafor, genellikle söylemi süslemeye yönelik bir söz sanatından ibaret sayılır ve genelde kelimelerin kendi başlarına gerçekliği değiştiremeyeceği varsayılır (Johnson, 2005: 174). Metafor bazı yorumları öne çıkarırken, diğerlerini arka plana iter, diğer bir deyişle yarattığı görme biçimi, aynı zamanda bir görmeme biçimi haline gelir. Metafor, benzerlikleri görmeye ama farklı yönleri göz ardı etmeye davet eder. Güçlü kavrayışlar sağlayacak şekilde hayal gücünü genişletir ama çarpıtma tehlikesi de taşır (Morgan, 1998: 15-16).

nin Ayasofya'yı yaptıracağını söyledikleri o mabed-i nefisemizi telvis ediyorlar. Bombalarla tahrip ediyorlar. Hiç bir şeyi affetmiyorlar. ...Nilüfer Sultan'ın kabrini, vaktiyle sen bu Türk'e vardın diye yedi asır evvelki vakayı affetmeyerek bomba bile atıyorlar. Bu ...cephe gerisinde kalacaklar için ibret olmalıdır. ...Binaenaleyh her tarafa bağıralım: Sivashılara, Kastamonululara, Ankaralılara, Konyalılara, işte diyelim efendiler, işte düşman budur" şeklinde tanımlıyor, azgınlık ve taşkınlıkları gözler önüne seriyordu (TBMM ZC, 1981: D1, C. 2, 241-242).

İsmail Suphi Bey, kendisini son derece bedbaht bir Türk ve Müslüman evladı olduğunu hissettiğini de belirttiği konuşmasının devamında; "bizim dinî kâbemiz geçen sene İngilizlerin payimali hakareti olurken şimdi milli kâbemiz olan Bursa dünyada en müthiş düşmanımız olan İngilizlerle Yunanlıların payimali ihtirası oluyor. Şu dakika teneffüs ettiğimiz hava belki mesumdur, çünkü orada bulunan yüzlerce hemşirelerimizin, kızlarımızın, ablalarımızın hun-u ismeti dökülmüş bulunuyor. Feryatları havayı ihtizaza getiriyor ve benim lisanım bunu size tebliğ tavassut ettiğinden dolayı pek bedbahtım, çok bedbahtım efendiler. ...Avrupa bizi hiçbir zaman affetmedi, kalplerimizi yoklayacak olursanız senelerden beri mütemadiyen kırılan şeylerle doludur" (TBMM ZC, 1981: D1, C. 2, 24) diyerek, kendileri hakkında işgalcilerin ve bu işgalcilere destek olanların düşüncelerini ve haksızlıklarını anlatmaya çalışıyordu. Suphi Bey, ataların, kız kardeşlerin, varlık sebebi olarak görülen her şeyin ayaklar altına alınmasının söz konusu olduğu talihsiz bir zamanda, yaşamak için mutlaka; "biz bolşevik olacağız, şeytan olacağız, icabederse Çinli olacağız ve illa yaşayacağız"⁵ şeklinde azim ve kararlılığını belirtiyor, çok kurnaz, açık göz, pek çok şeyden haberdar olmanın ve gerektiğinde ise konuşulanlardan hiçbir şey anlamayan, çevreye, bıkmış bezmiş bir vaziyette bakmakla yetinilmesi gerektiğini de sözlerine ekliyor, vatanın kurtarılması yolunda her yolun denenmesi gerektiğini vurguluyordu. Suphi Bey'in İstanbul'u dini kâbe, Bursa'yı ise millî kâbe ilan etmesi Millî Mücadele'nin azim ve kararlılığının TBMM'de temerküz ve temenniye atıdır.

⁵ Söz konusu bahis ile ilgili amacı açık bir şekilde ifade eden takrirlerde; bütün dünyaya İngiliz azameti, uğursuzluğu, cebir ve zorbalığı çöktüğü sırada buna karşı tırnaklarla bütün vesaitsizliğe rağmen mücadele edilen bir zamanda kendi üzerlerine İstanbul'dan makam-ı muallayı hilâfet denilen yerden kendi bayraklarının önde olarak gellendiği, asil musibetlerin burada olduğu, bunun maatteessüf cahil olan halka duyurulması gerektiği, dünya üzerinden kendilerini kaldırmak, izlerini ve eserlerini tamamiyle silmek istedikleri, güya çadırlar altından gelmiş bir millet oldukları yine çadır altına, esersiz olarak iade etmek istenildikleri, bir İslâm Âlemi'nin olduğu, onun alemdarı olan Türklerin İngiltere'nin en büyük düşmanı oldukları, Türklerin uyanıklık gösterdikleri, çünkü İslâm Âlemi'nin uyanıklık vazifelerini fiili olarak tedricen gösterenlerin Türkler olduğu belirtilir (TBMM ZC, 1981: D1, C. 2, 241-242; TBMM ZC, 1981: D1, C. 2, 241-242; TBMM ZC, 1944: D1, C.7, 146).

2. KENDİSİNE SİĞINANLAR UĞRUNA DEVLETİN KARMAKARIŞIK ENKAZI ÜZERİNE KAPANMA TERCİHİNDEN, İNGİLİZLERE HİZMET AMAÇLI KURULAN HÜKÜMETE

Arkadaşları ile birlikte Malta mevkuflarına dair takrirden Şeref Bey (Edirne); İngilizlerin bütün dünyayı ateşe vererek, yanan yurtların ve dökülen kanların üzerinde açık bir iştahla karnını doyurmaktan başka bir şey düşünmediklerini, ızdırıp çeken insanlık adına barışı selamlayan Türk milletinin imza ettiği mütarekenin üzerine memlekette daima kovalanmış, yok olmaya maruz kalmış, tarihlerine layık alçak ve ihanetkâr bir siyasetle namertlik bilmeyen Türk'ü aldatmak küçüklüğünü bir kere daha gösterdiklerini, memlekette ilk işlerinin İslâm mihrabını müdafaa eden, memleketin vicdanlı ve namuslu evlatlarını silâhlarından mahrum ettikten sonra; *"şeytanı racim gibi ellerinde ateşli kamçı kovalamak"* olduğunu, tuttukları yolun daima dönek ve her işlerinin, tarihleri gibi daima hile olduğunu; *"İşte bu sırada vicdan denilince midesinde iştihâ, namus denilince kesesinde para arayan ve hiçbir vakit ırkımızdan olmayan beş on sefilin İstanbul'da İngiliz hizmetkârlığı ile kurdukları Hükümet bu Türk evlâdını İngilizlere teslim ile Malta'ya naklettiler"* diyerek, ortaya çıktığı günden beri efendi yaşamış olan Türk ırkının tarihinin hiçbir zamanında böyle bir esareti kaydetmediğini dile getiriyordu.

Şeref Bey (Edirne); *"Timurlenk'in talep ettiği Ahmed Celâyir'i ve Kara Yusufu Timur'a teslim etmektense Koca Osmanlı Devleti'nin tarumar enkazı üzerine kapanmayı tercih eyleyen Yıldırım Bayezid'i, muhip ve müheykel Romanof Çarlarına Macar mültecilerini teslim etmektense harbi tercih eyleyen Abdülmecid'i ve nihayet hâlâ hâlâ seyyiatı idaresinin netayicini tamir ile meşgul olduğumuz Abdülhamid bile İngilizlere Mazhar Paşa ile Şevket Bey'i bütün harp tehditlerine rağmen teslim eylemediği"* şeklindeki cümleleriyle de kahraman padişahlar yetiştirmiş bir hanedanın bugün Türk'ü Türk'e kırdırmak ve Yunan esaretini, İngiliz zincirini Türk milletinin bağımsızlığına tercih etmek konusunda gösterdiği, öncesi olmayan bir yaratılışla İstanbul'daki zayıf şahsiyetin bu vatandaşları İngilizlere verdiğini⁶ beyan ediyordu. Şeref Bey'in bu beyanı geçmişteki başarıları ve haklı güçsüzlerin haksız güçlüler karşısında desteklenmesi gibi insani bir davranış

⁶ Vatandan bin mil uzakta Akdeniz'in ortasında sivrilmiş kara taştan ibaret bir adanın içinde İngiliz kahir ve istibdadının altında inleyen bu mazlumlardan bir kısmının ülkeye gelmekte olduğu, ancak orada kalan çaresizlerin suçlarının Türk vatanını sevmekten ve İngiliz ihanetine boyun eğmemekten ibaret olduğu, bu zavallıların Anadolu ve İstanbul'da sefil şartlar altında inleyen aileleri bugün ekmek bulamamaya nasıl sürünüyorlarsa, oradakilerin de aynı vaziyette oldukları, bunların vaktiyle bu devletin vilâyetlerini, ordularını idare etmiş adamlar olduğu, bunların bir gün evvel kurtulmaları için TBMM Hükümeti'nin müspet ve seri bir teşebbüste bulunması hususu, Anadolu'da tutuklu Ravlenson ve emsali İngilizlerin bu mağdur Türk evlâdı teslim edilmedikçe iade edilmemesi üzerinde durulur (TBMM ZC, 1958: D1, C.10, 328-329).

nişa duyulan özlemi dile getirdiği kadar halü hazırda görülen namertliğe duyulan isyanın da dile getirilmesidir.

Hariciye Vekâleti Vekili Mahmut Celâl Beyin Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey ile ilgili Avrupa seyahatine giderken İstanbul Hükümeti ve Halife ile yapılan temasa yönelik sual ve istizahlara cevabı münasebetiyle Şeref Bey (Edirne), konuşmasında Hariciye Vekili'nin sözlerini dinlerken gözleri önünden bin üç yüz senelik bir tarih geçtiğine değinip; *"...Bütün Âlemi İslâm bir mihraba doğru tevcih etmiş kalbini, fikrini nesi varsa hepsini ona bağlamış başta Halife olmak üzere"* diyerek, bütün varını yoğunu hepsini yalnız İslâm'ın şeref ve yüceltilmesine sarf etmiş, taşa yaslanmış, toprağa düşmüş fakat İslâm'ın ihyasına çalışmış başından sarığını, altından seccadesini atarak toprağa kapanan ve secde eden, bir hakan Yavuz Sultan Selim olduğu gibi, içinde bulunulan zaman kastedilerek bir sarayın karanlık köşesine sığınan şahsiyetin, didişen, çalışan, çırpınan, yaşamak isteyen bir milleti ne hâle getirdiğini ortaya koyuyordu. Şeref Bey (Edirne); *"O makam ne kadar büyükse, o makama gelen bir mekânın seciyesi islâm olmak şartıyla pek çok alçak olabilir. Fakat makamın ulviyetini onun fenalığı katiyen örtemez"* cümleleriyle de, makamın kutsî, ancak şahsiyetin her vakit için sefil ve amacına ulaşmamış olduğuna vurgu yapıyordu. Şeref Bey'in bu konuşması esasen I. TBMM'deki, saray ve hükümeti suçlayan hatta daha da ötesi hain olarak gören fakat makamların kurtarılması gerektiğini savunan genel havanın bir tezahürüdür.

Şeref Bey (Edirne); İstanbul'un İngilizler tarafından işgal edildiği sırada ağladığını, ülke evlatlarının birçoğunun İngilizler tarafından toplandığını, aynı gün tesadüf ettiği dikkate değer bir facianın; *"Defter-i Hakani'ye giderek kendi emlâki hususiyesini ki vaktiyle millet elinden almış, onun senedini taharri için Refik Beyi göndermişti. İyi hatırlıyorum ki Meşrutiyetin hin-i ilânında ve şimdi içimizde bulunan ve rüfekamızın ser tacı olan Rıza Nur Beyefendi Servet-i Şahane ve Hakkı Millet diye yazmış olduğu bir kitap üzerine millet hakkını aramış, emlâki almış ve milletin hazinesine teslim etmiş iken işte en son şimdiki bulunan şahsiyet-i sâfile bundan istifade ederek o emlâki kendi üzerine çevirmek "* şeklinde cereyan ettiğini hatırlatıyor, düşünülmesi gereken; bir milletin yaşamak için çırpındığı, uğraştığı mütareke denilen acı olayların üstüne çökdüğü anda, başta bulunduğunu söyleyen zatın şahsî menfaatini temin için üç beş parça binanın, beş on parça tarlanın tapu senedini çıkarmakla meşgul olduğunun altını çiziyordu.

Şeref Bey (Edirne) konuşmasının devamında; mevcut Osmanlı yöneticisi ile ilgili arzusunu *"...Ahmet Celayirîyi Timurleng'e teslim etmektense*

koca muazzam bir saltanatın enkaz-ı tarumarı üzerine kapanmağı, Yıldırım Bayizit'in na halef halefi bu hal kadar alçalmasın" şeklinde belirttikten sonra, Sakarya vadilerinde son kanını dökerek milletin namusunu, bayrağın asırlardan beri şerefini, nihayet İslâm'ın mihrabını, kâbesini bu kutsî varlığını müdafaa eden Mehmetçik'in canilerle didiştiğini, maruz kalınan bu durumun hak edilmediğini söyleyerek konuşmasını nihayetlendiriyordu (TBMM ZC, 1981: D1, C. 2, 35).

3. MEYDANA GETİRİLEN KEMALYERİ'NDEN, KEMALYERİ OLACAK ANADOLU'YA

Rıza Nur Bey (Sinop) ile arkadaşlarının, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa hazretlerine başkomutanlık tevcihine dair kanun teklifi ile ilgili müzakerelerde Muhittin Baha Bey (Bursa), hiçbir an için sarsılmayan azim ve imanlarının şeref ve şan ümidi güneşleri gördüğünü söylüyordu. Bu bağlamda Muhittin Baha Bey (Bursa) Mustafa Kemal Paşa'nın konuşmasında kullandığı,

"Vatanın bağına düşman dayasın hançerini

Bulunur kurtaracak bahtı kara maderini" sözlerini tekrarlayarak Mustafa Kemal Paşa'nın vatanın sıkışık ve zor zamanında gerekli hamleyi yapabilme adına Başkomutanlık vazifesini kabul buyurduğunu ve ümitlerinin mazide parlayan yüksek dehalarına bağlı olduğunu belirtiyordu. Muhittin Baha Bey, konuşmasının devamında doğrudan doğruya Mustafa Kemal Paşa'ya hitap ederek; *"Paşa Hazretleri siz Çanakkale'de bir Kemalyeri vücuda getirdiniz, o Kemalyeri islâmiyeti kurtarmış, payitahtı kurtarmış, milletin Harbi Umumide duçar olması muhtemel olan bir felâketten onu sıyanet etmişti"*, *"Paşa Hazretleri, siz Anadolu'da da bir Kemal yeri vücuda getireceksiniz ve onun karşısında başkaları için bir zeval yeri olacaktır. Paşa Hazretleri: o Kemalyerini siz tesis ettiniz"* (TBMM ZC, 1958: D1, C.12, 20) sözleriyle Tanrı'nın kendilerine emaneti olan ebedî hayatı hakkında vadedine emin oldukları gibi Mustafa Kemal Paşa'dan emin olduklarını anlatmaya çalışıyordu.

Muhittin Baha Bey'in bu konuşması göstermektedir ki Mustafa Kemal Paşa, Çanakkale başarısıyla milletin gönlünde bir kahraman olarak yer tutmuş, Millî Mücadele'de de başarılı olacağına dair sarsılmaz bir inancın oluşmasında rol oynamıştır. Baha Bey'in dile getirdiği bu düşüncenin bir başka dikkate alınması gereken yönü Mustafa Kemal Paşa'nın bu başarılarıyla hem İslâmiyet'i hem de milleti yok olmaktan kurtarma şeklinde ifade edilebilecek ulvi bir başarı öyküsüdür.

4. ASAYİŞ VE İSTIKRARIN SAĞLANMASI İÇİN SERZENİŞ

Jandarma Umum Kumandanlığı bütçesine tahsisat ilavesi hakkındaki kanun lâyihası münasebetiyle M. Durak Bey (Erzurum); "...biz bugün çok büyük mesuliyet altındayız. Memleketin asayişini, inzibatın sükûnetini yerine getirmek için her fedakârlığı, her şeyi yapacağız. Fakat biz yapacağız. Bizden başka bir kuvvet yok. ...görüyorsunuz ki, bu gibi işleri Heyet-i Vekile'ye tevdi ettiğimiz halde yapamıyorlar. ... Memleket baştan ayağa kadar yanıyor. Efendiler; biz buradan kalkıyoruz; Memalik-i Osmaniyenin, yani bugün işgalimizde olan memleketimizin yarısını kat ederek memleketin ta öbür tarafına gidiyoruz. Yani memleketin hemen ikide bir kısmıyla temas ediyoruz. Buradan kalkıp elviye-i selâseye kadar gidiyoruz. Bitlis'e, Diyarbakır'a kadar gidenler de vardır. Efendiler; emin olunuz doğru söylüyorum. Acı gelmesin, çünkü doğru söz acıdır. Halk bizden mutazarrırdır, bir saat evvel ölüp gitmemizi istiyor. Çünkü işe sahip değiliz, milletin istinatgâhu yoktur, milletin müracaatgâhu yoktur, şikâyet edecek bir yeri yoktur. Bunu size ispat edeyim. Hepimiz dahi bu dert ile malulüz. Hanginiz daire-i intihabiyenize gitmiş olsanız ve kendilerine bir şey sormuş olsanız hiç biri cevap vermek tenezzülünde bulunmuyor. ...Hanginiz memleketin yarası hakkında bir şey yazmışsınız da cevabını almışsınızdır? Söyleyin, halk bağırrır, memleket bağırrır, mebus bağırrır, belediyesi bağırrır, o memleketi temsil eden meclisi umumisi de bağırrır, fakat buradan çıkar çıkmaz kimse cevap vermez ve kaale almaz. Fakat, mesuliyet bizim omuzumuzdadır. Efendiler, Türkçede meşhur bir söz vardır; ve doğrudur: Davul bizim boynumuzda, çomak başkalarının elindedir" (TBMM GCZ, 1985: D1, C. 3, 688), sözleriyle, üzerlerine düşen görevi yapamadıklarını, kimin neyi yaptığı belli olmayan karışık bir durumda olduğunu beyan ediyordu.

Mustafa Durak Bey, meclisin ateşli konuşmacılarından biri olarak TBMM'ni her şeyin üstünde görmekte ve millet egemenliğinin TBMM'de bulunan temsilcilerin doğrudan doğruya verecekleri kararlarla yürütülmesini istemekteydi. Durak Bey, ülke yönetiminin tamamen meclis kontrolünde olmasını istiyor, hükümetin bu anlamda yetersiz ve yetkisiz olduğuna işaret ediyordu. Durak Bey'in bu yaklaşımı esasen meclis görüşmelerinde birçok kez gündeme getirilmiş, hükümetin ve dolayısıyla Meclis başkanı olan Mustafa Kemal Paşa'nın yetkileri kısıtlanmaya çalışılmıştır. Buradaki hâkim düşüncüyü, TBMM kendi yetkilerine büyük bir kıskançlıkla sahip çıkıyor şeklinde değerlendirmek mümkün görülmektedir.

5. İNGİLİZ SİYASİLERİNE EDİLEN TELKİN

Lozan Konferansı'ndaki tekâlif-i sulhiye üzerinde müzakerat ve icra vekilleri heyetine itimat tavrının kabulü münasebetiyle Yusuf Ziya Bey (Bitlis) üç senedir kanlı mücadele içinde kendilerinin önemli fedakârlığa katlandıklarını, kan döktüklerini, kurban verdiklerini ve bu verilen kurbanların dökülen kanların semeresinin millet için faydasının ne olduğunun Karaağaç ve Musul'un durumunu dikkate alarak yaptığı muhasebede; gizli bir fedakârlığın olduğunu, bu Meclisin bir kararı, umdesi ve gayesi olduğunu, "Misâk-ı Millî bir rapordur. Bir beyanname, bir program değildir" diyerek, Misâk-ı Millî'nin raporda müspet ve bu rapor ile muayyen olduğunu belirtiyordu.

Yusuf Ziya Bey (Bitlis), düşmanların arzusunun hepsinin durması ve geciktirilmesi olduğunu, bu konuda sebep arayanlara oyalamak, uyutmak siyaseti etrafında bu noktayı bu hikmeti aramalarını tavsiye ettiğini, oyalamak, uyutmak sözlerinin içinde çok gizli hakikatler, çok gizli siyasetler olduğuna değiniyor; "Gladislon'un şakirtlerine telkih edilen kanaat nedir, bilir misiniz? ...Türkler cahildir, birbirini tutmayan rivayet etrafında üzülürler, yorgun düşerler, bizden, uğraşmaktan bezerler. Bir kere uyuştular mı dünya kopsa başlarını kaldırıp ne oluyor demezler, bir defa başlarını kaldırıp bakmazlar. İngiliz siyasilerine telkin edilen kanaatin ruh ve mânası budur" ve konuşmasına eski Osmanlı Hükümeti ruhunun Avrupa siyasilerine telkin ettiği kanaati şöyle beyan ediyordu: "...bu gün aynı siyasi zikzaklara doğru gidiyoruz. Siyasetimizi kuru ota teşbih ediyorlar. Nasıl bir ot ateş aldığı zaman anı bir feveran yaparsa, bizim siyasetimiz de böyle imiş. Bir kere parlayıp söndüğü vakit, artık ateşten eser kalmadığı gibi, bizde de müdafaaadan eser kalmamış". Yusuf Ziya, siyasî zikzaklar, oyalamalar etrafında çok zarar gördüklerini, birden bire parlayıp sukûnet bulduklarını, temenni edilenin; "...siyasi tekerlemelere düşüleceğine eski Osmanlı İmparatorluğunun öldüğü haber verilsin, eski ihtiyaç Osmanlı siyasetinin ruh-u habisinin fenaya, tarihe karıştığını söylesin. ...Bu gün sahada, saha-i siyasette Osmanlı hükümetinin resmi tet-fin ajini tamamlanmış ve yerine genç, dinç zinde bir Türkiye vardır. Öyle bir Türkiye ki elleri, kolları bağlanmış, elinden bütün varlığı alınmış. Fakat, yine kıyam etmiş, yine kalkmış, yine hakkı talep etmiş, yine bütün cihana varlığını göstermiş, mahrumiyetler, yoksulluklar içinde azim varlıklar, şanlı zaferler doğurmuştur" sözleriyle de siyasilerin alıştıkları yolu hâlâ terk etmeğe yeterli değilse; "denilsin ki, o alışmış olduğumuz yollar Türklerin şanlı süngüleriyle kapalıdır. Türklerin şanlı toplarıyla kapalıdır" (TBMM GCZ, 1985: D1, C. 4, 161-163) şeklinde olup, ortaya çıkılması arzu ediliyordu.

SONUÇ

Teşkilât-ı Hükümet Hakkında kanun teklifi münasebetiyle Meclis'in meşruiyeti, Mustafa Kemal Paşa (Ankara)'nın; "...Esasen Meclisi Âlinizin mevcudiyeti... evvel emirde meşruiyet ve mesuliyet esaslarının milletçe vacib-ül-mürâât görüldüğüne en büyük delildir" sözleriyle ifade edilmiş, bu meşruiyet; "...Makam-ı Saltanat aynı zamanda Makam-ı Hilâfet olmak itibarıyla Padişahımız Cumhur-u İslâmın da Reisidir. Mücahedatımızın birinci gayesi ise Saltanat ve Hilâfet makamlarının tefrikini istihdaf eden düşmanlarımıza irade-i milliyenin buna müsaide olmadığını göstermek ve bu makamat-ı mukaddeseyi esaret-i ecnebiyeden tahlis ederek ulüemrin salâhiyetini düşmanın tehdit ve ikrahından azade kılmaktır" denilerek kuvvetlendirilmiştir. Vatanın kurtarılmasını esas gaye edinen TBMM, birlik ve bütünlüğü koruma adına saltanat ve hilafetin her türlü tehlikeden azade tutulmasına yönelik bir yaklaşımı esas almıştır. TBMM'nin başkanı olan Mustafa Kemal Paşa ise ayrılıkçı girişimleri önleme adına ileriye dönük düşüncelerini zamanı gelmeden açıklamama gibi bir tavır sergilemiştir.

1336 senesi Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Muvazene-i Maliye Encümeni Mazbatasını münasebetiyle yapılan görüşmelerde İtilaf devletlerinin en önemli amaçlarından birinin Millet Meclisi'nin, Millî Kuvvetin, Merkezi Hükümetin İstanbul'a naklini sağlamak olduğu belirtilmiştir. Maliye Vekili Ferit Bey, bu yaklaşımlar karşısında böyle bir durumun; "*Vücutumuzu gayet mahfuz sağlam bir binanın içerisine koyarak başımızı pencereden dışarı şakilelere teslim etmek*" anlamına geleceğini ifade etmiş, içinde bulunulan ortamı ve vakiayı açık bir şekilde ortaya koymuştur. Bütün bir Millî Mücadele dönemi düşünüldüğünde İtilaf devletlerinin Anadolu üzerindeki emellerine vasil olabilmek adına milletin yöneticisi arasına nasıl nifak tohumları serptiği, adeta başla gövdeyi birbirinden nasıl ayırdığı tarihi olaylarda görülmektedir.

Meclis müzakereleri, genellikle milletvekillerin yaptığı izahatlar ve yaptıkları tartışmalar neticesinde birbirlerini ikna etmeye yönelik müspet ya da menfi sonuçlandırıldığı göz önüne getirilecek olursa, milletvekillerin anlatımlarını güçlendirmek amacıyla metaforlara ne kadar önem atfettikleri anlaşılmaktadır.

Büyük bir azmin ve kararlılığın göstergesi olarak her şeyin ayaklar altına alındığı talihsiz bir zamanda, hayatta kalmak için her vasitanın mübah olduğu; "*biz bolşevik olacağız, şeytan olacağız, icabederse Çinli olacağız ve illa yaşayacağız*" sözleri TBMM'de nasıl kabul görmüşse,

Düşmanın geriye doğru giden kin ve nefretleri ile acımasız olduklarını anlatan; "...Nilüfer Sultan'ın kabrini, vaktiyle sen bu Türk'e vardın diye

yedi asır evvelki vakayı affetmeyerek bomba bile atıyorlar" sözleri de kabul görmüş ve düşmanın sönmeyen nefreti ulusal meclisin tutanaklarında yerini almış, tarihe kaydını yaptırabilmiştir.

İngilizlerin vatanını sevmekten başka suçu olmayan tertemiz vatan evlatlarını Malta'ya sürmesi ve işbirlikçi bir hükümeti işbaşına getirmesi yönündeki siyaseti ise *"şeytanı racim gibi ellerinde ateşli kamçı kovalamak"* olarak anlatılmış ve yine geçmişte mazluma sahip çıkma adına ; *"Yıldırım Bayizit'in Timürlenk'in talep ettiği Ahmed Celâyir'i ve Kara Yusuf'u Timur'a teslim etmektense Koca Osmanlı Devletinin tarumar enkazı üzerine kapanmayı tercih eylediği"* anlatılarak böylesine bir millete uygulanan bu politikanın haksızlığına ve kabul edilebilir bir politika olmadığına dikkat çekilmiştir.

TBMM'de görülen genel bir tavır da vatanın bu sıkışık ve zor zamanında mebusların Mustafa Kemal Paşa'ya karşı büyük bir güven duyduklarıdır. Onun milleti başarıya götüreceğine dair duyulan inançla söylenen; *"Paşa Hazretleri siz Çanakkale'de bir Kemalyeri vücuda getirdiniz, ...siz Anadolu'da da bir Kemalyeri vücuda getireceksiniz"* sözü bu yaklaşımın en önemli delillerindedir.

Millî Mücadele döneminde TBMM'ni hem zaman hem de kuvvet bakımından en çok meşgul eden Pontus meselesi hakkında ise mebuslar hem kendi yetkilerine sahip çıkma hem de gerçekten bir yetkili merci oluşturma adına bir sorumluluk örneği sergilemiştir: *"...halk bağırrır, memleket bağırrır, mebus bağırrır, belediyesi bağırrır, ... fakat buradan çıkar çıkmaz kimse cevap vermez ve kaale almaz. ... mesuliyet bizim omuzumuzdadır. ...Davul bizim boynumuzda, çomak başkalarının elindedir"* sözleriyle sorunlara dikkat çekilirken *"çomak başkalarının elindedir"* sözüyle de adeta bir yetki hatırlatması yapılmıştır.

Mebusların düşman siyasetini anlatırken kullandıkları sözler ise *"...Türkler cahildir, birbirini tutmayan rivayet etrafında üzülürler, yorgun düşerler, bizden, uğraşmaktan bezerler. Bir kere uyuştular mı dünya kopsa başlarını kaldırıp ne oluyor demezler, bir defa başlarını kaldırıp bakmazlar. ...Siyasetimizi kuru ota teşbih ediyorlar. Nasıl bir ot ateş aldığı zaman anı bir feveran yaparsa, bizim siyasetimiz de böyle imiş. Bir kere parlayıp söndüğü vakit, artık ateşten eser kalmadığı gibi, bizde de müdafaaadan eser kalmamış"* şeklindeki ifadelerle anlatılmaya çalışılmıştır.

TBMM'nin açılışından, vatanı kurtarma adına mücadelenin sonlandırılmasına kadar devam eden süreçte hangi sosyal guruptan, hangi eğitim seviyesinden ve hangi dünya görüşünden olursa olsun bütün

mebusların büyük bir duyarlılık ve sorumlulukla sahip çıktığı ortak konu “vatan” ve “vatanın kurtarılması” olmuştur. Meclis üyelerinin çoğunluğunda ya dinsel ya da milliyetçi bir anlayış egemen olduğu için tavırlarında, yaklaşımlarında ve hatta konuşmalarında da bu nedenle daha çok dinsel ya da milliyetçi motifler ön plâna çıkmıştır. Ancak hangi motif kullanılmış olursa olsun söylenecek son söz bu motiflerin ayrıştırmak için değil birleştirmek için kullanıldığıdır.

KAYNAKÇA

- Akdemir, Hikmet, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, Nil Yayınları, İzmir 1999.
- Akın, Rıdvan, *TBMM Deoleti (1920-1923) Birinci Meclis Döneminde Deolet Erkleri ve İdare*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- Atatürk, Kemal, *Nutuk 1919 - 1927*, Haz. Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006.
- Aksan, Doğan, *Türkçenin Gücü: Türk Dilinin Zenginliklerine Tanıklar*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1993.
- Bıyıkhoğlu, Tevfik, *Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Hukukî Statüsü ve İhtilâlcî Karakteri*, *Belleten*, C. XXIV, S. 96 (Ekim 1960'dan Ayrı Basım), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1960.
- Boucher, Madeleine, *The Parables-New Testament Message I*, Dublin 1981.
- Çoker, Fahri, *Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919-1923)*, C. I, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara 1994.
- Durmuş, İsmail “Mesel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (T.D.V.İ.A.)*, XXIX, Ankara, 2004, ss. 293.
- Ergil, Doğu, *Millî Mücadelenin Sosyal Tarihi*, Turhan Kitabevi, Ankara 1981.
- Es-Suyuti, Celaeddin., *El-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, Çev. Sakıp Yıldız, İstanbul 1987.
- İnönü, İsmet, *Hatıralar*, (Haz. Sabahattin Selek), C. 1, İstanbul 1985.
- Jeremias, Joachim, *The Parables of Jesus*, London 1963.
- Kara, Bülent, “*Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı*”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 3, S. 5 (Kış 2009), s.143-170.
- Kelso James A. , J. A. , “*Proverbs*”, *Encyclopedia of Religion and Ethics (E.R.E)*, NewYork 1951, X/412.
- Küçük Cevdet, “*Millî Mücadele*”, *DİA*, C. 30, İstanbul 2005, s.76-83.
- Lakoff, George - Johnson, Mark, *Metaforlar*, *Hayat Anlam ve Dil*, Çev. Gökhan Yavuz Demir, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2005.
- Morgan, Gareth, *Yönetim ve Örgüt Teorilerinde Metafor*, Çev. Gündüz Bulut, MESS Yayınları No:280, İstanbul 1998.
- Mutlu, Erol, *İletişim Özgürlüğü*, Ark Yayınları, Ankara 1994.
- Püsküllüoğlu, Ali, *Türkçe Sözlük*, Arkadaş Yayınları, Ankara 2004.
- Soyalan, Mehmet Y, *Elmalılı Tefsiri'nde Kur'ânî Terimler ve Deyimler*, İstanbul 2003.
- Tevetoğlu, Fethi, *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.
- Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*, C. 2, Bilgi Yayınevi, Ankara 1992.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Devre 1, Cilt 3, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Sanem Matbaası, Ankara 1985.

- TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre 1, Cilt 4.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 2, TBMM Basımevi, 3. Baskı, Ankara 1981.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Cilt 2.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 7, TBMM Matbaası (2. Baskı), Ankara 1944.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 10, TBMM Matbaası, Ankara 1958.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 12, TBMM Matbaası, Ankara 1958.
- Ulutürk, Veli, *Kur'an'da Temsilî Anlatım*, İstanbul 1995.
- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, *İlk Meclis ve Millî Mücadele'de Anadolu*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1990.
- <http://www.Parable.Wikipedia>, the free encyclopedia (25.05.2011).
- 2 Sayılı Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun Birinci Maddesi; *TBMM Kavanin Mecmuası*, D. I, C. I, No: 2, TBMM Matbaası (Üçüncü Basılış), Ankara, 1943.

